لەپێناوی دەوڵەتی نیشتیمانی کوردستاندا ... نەجمەدین فارس حسن

١.دەوڵەتی کوردی.

لەجیهانی ئێستادا زۆربەی گەلانی ژێردەست سەربەخۆییان بەدەست هێناوە، ئەگەر لە ووڵاتێکدا ئاپارتاید و جیاوازی ڕەگەزی و پێست و ڕەنگ و زۆرێک لەوهەکارانەی کە بوونەتە جیاوازی لە نێوان مرۆڤەکاندا، بەو هۆیانەوە بەشێک لە لایەن بەشێکی ترەوە لەمافەکانی سیاسی، مەدەنی، ئابوری و کەلتوری بەبەش کراون.

ئێستا نەتەوەی کورد لە چوارپارچەی جیاوازی نەتەوەو زمانی جیاوازدا دابەشکراوە، بە شێوەی ژێردەستەبوونی بە دەسەڵاتی سیاسی دەوڵەتی نەتەوە جیاوازەکان، کە جیاوازییەکی زۆریان لەگەڵدا دەکەن، هەتا ئاستی بەڕەسمی نەناسینی زمانەکەشیان باڵی کێشاوە لە هەندێک دەوڵەتدا هەتا ئاستی پێنەدانی ڕەگەزنامەی ووڵاتە داگیرکەرەکە ڕۆیشتووەو بەڕەسمی نەناسینی کەلتورەکەشیان باڵی کێشاوە بەسەر فەزای سیاسی و کۆمەڵایەتی ووڵاتەکانیاندا.

هەموو ئەمانەش بوونەتە سەرچاوەی دادوبێ دادی ئەو نەتەوەیە لە بەرامبەر نەتەوەی دەسەڵاتدار و پێکهێنەری دەوڵەت، هەروەها ناونیشانی دەوڵەتەکەشیان بووەتە هۆیەک یان بەشێکی گەورەیە لە سڕینەوەی نەتەوەیی شێوەی ژیانیان لێ زەوت دەکرێت. بەشێوەی دیارو بەناونیشانی ترو بێناداری مافی سیاسی و کەلتوری و هونەری و هەموو لایەنەکانی پێکهێنەری نەتەوەییان، دەسێنەوەو لێیان زەوت دەکرێت. بەجگە لەوەی کە زمانی دایکیان خراوەتەوە ژێر هەڕەشەی پەرتپەرت بوون و سڕینەوەوە.

واتە هۆکارگەلێکی زۆر هەن بۆئەوەی ئەو نەتەوانەی کە داوای سەربەخۆیی و پێکهێنانی دەوڵەتی سەربەخۆییان دەکەن، سەربەخۆیی خۆیان بکەنە خواستی ڕۆژانەو بەردەوامیان، ئیتر دەوڵەتی چەوسێنەر دامەزراو بێت یان هەڵوەشاو یان ئەزمەگرتوو یان سەقامگیر و ناسەقامگیریش ناتوانێت ئەو خواستی سەربەخۆیی یە بخاتە دوای هەڵوێستەکان و کردە جیاجیاکانی دەوڵەتی سەردەستەوە. یەکێک لە نەتەوە هەرە بێ مافەکانی ناوچەکەو نەتەوەیەکی گەورە بێت نەتەوەی

کوردە لەگەڵ دەسەڵاتداران و حکومەتەکانی ئەو دەوڵەتانەی کە کوردیان لە گەڵدا ئەژێت.

ئەگەر لێرەو لەوێ لەهەندێک ڕووەوە هەندێک مافی بچووک بەدەست هاتبێت لەبازنەی تەسکی کەلتوری و ڕۆشنبیریەوە هێشتا ناتوانێت ئەومافانە بسەلمێنێت کە لە چوارچێوەی ماف و خواستە سیاسیەکانی کورد دا بەرجەستەبووبێت یان دابین کرابێت، بەم پێ یە دەبێت ئەوە ڕوون و ئاشکراو بەرچەستە بێت بۆ هەموو لایەنە کۆمەڵاتی و سیاسیەکانی پێکهێنەری نەتەوەی کورد، کە هێشتا لە هیچ شوێنێک و لە هیچ پارچەیەکی کوردستاندا خواست و مافی سیاسی نەتەوەیی کورد بەدەست نەهاتووە، کە یەکێک لە هەرە مافە ڕەواکانی هەموو نەتەوەیەکە لە جیهاندا. لەبەرئەوە دەبێت هەمووولایەک قۆڵی لێ ه□□م□□ین و بەدوای بەرجەستەکردنی و بەدەست□ه□نانی ئەومافە سیاسیانەوەبین بەدامەزراندنی دەوڵەتی نیشتیمانی کوردستانیەوە، کە مافی ڕەوای هەموو نەتەوەیەکە لە جیهاندا.

لە زۆرترین سەرچاوە فکری و فەلسەفیە جیاوازەکان و لە ئایدیا جیاجیاکانی جیهاندا، دانان بەو مافانەدا و هەروەها بەرگریکردن لێیان لە مافی نەتەوە ژێردەستەکان بووەتە بەشێک لە لێکدانەوەو جیهان بینیان، هەتا ئاینزا جیاجیاکان هەریەکە بەشیوەیەک ئەوە دەبینن و بەڕوونی بەیانی دەکەن. مرۆڤ هەرچیەکی بوێت و خواستی بێت پێویستە بۆی فەراهەم بکرێت لە مافی سیاسی و ئابوری و کەلتوری و لە ڕووی دادوەری کۆمەڵایەتی و سیاسی و یاسایدا، وەک ئەوانی تر سەیربکرێت و به هەند وەربگیرێت لە ژیانیاندا.

لەم سۆنگەیەوە پێویستە سیاسیەکانی کورد و هاو ووڵاتیان خواستی دروستبوونی دەوڵەتی نیشتیمانی کوردستان ببێتە کاری هەرە لە پێشینەیان تا ئەو نەتەوەیە لە مێژوودا بتوانێت ئەومافای خۆی کە ڕەوایە بۆخۆی ممارەسەی بکات و لە ژیانی ڕۆژانەی خۆیدا بەرجەستە بێت و ڕەسمی ژیانی خۆی بیکات، نەک لە ژێر کاریگەری و هەژمموونی سیاسەتی ووڵاتانێ کە کورد تیایدا دەژێت، ممارەسەی ژیانی خۆی بکات. لەبەرئەوەی ئەو ووڵاتانەی کە کوردیان تێدا دەژێت لە سەر زەوی خۆشیان، بوونەتە سەرچاوەی بێ ماف کردنی نەتەوەیەکی گەورەی وەک کورد لەناوچەکەداو هەروەها ئەتوانین بڵێین لە هەموو جیهاندا.

گەورەترین نەتەوەیە کە مافی سیاسی خۆی لەسەر زەوی خۆی پرۆسیس ناکات لە ژیانی ڕۆژانەو ئاسایی خۆیدا، بە بڕوای من ئەوەی کە هەیە و سیاسیەکانی ناو حیزبەکان ممارەسەی شێوەیەک لە دەسەڵات لە

هەرێمی کوردستاندا دەکەن، بەدوای جێ بەجێ کردن و بەدەست هێنانی ئەومافەوە نین بۆ ئەو نەتەوەیەی ک□ بەناویەوە،سیاسەت ڕانی دەکەن لە هەرێمدا.لەبەرئەوە دەبێت ئەوبەڕەیەلە ژێر دەستیان دەربهێنرێت، کەبەناوی دروستکردنی دەوڵەتی کوردیەوە ناوەڕۆکی دروستبوونی دەوڵەتی نیشتیمانی کوردستانی پێ دەخەنە ژێر پرسیارەوە،لەلایەکی تریشەوە کار بۆ بەدەست هێنانی ئەو مافە ناکەن، بێجگە لەوەی کە وەک مژۆکێک بەسەر جەستەی ئابوری ئەم ناوچەیەوە بەناوی سیاسەت کردنەوە، تەواوی ئابوریەکەی هەڵدەمژن بۆ خزمەتی خۆیان و خێزانەکانیان و کۆمەڵێک مرۆڤی کوردیش دەکەنە پاشکەوتەی خۆیان و نان و ئاو و هەواشیان ئەخەنە ژێر دەستی خۆیانەوە.

واتە ئەگەر بڕیارە دەست بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی نیشتیمانی کوردستانی ببەین، دەبێت هەموو سەرچاوەکانی ئابوری و فکری و سیاسی و کۆمەڵایەتیش لەو پێناوەدا بەگەڕبخەین و، بتوانین ئەو ئەرک و مافە بەدەستەو□ بگرین و لە ژیانی سیاسی و سەربازی و کۆمەڵایەتی و ئابوری ئەو نەتەوەیەدا بیکەینە ئەمری واقع و بەرجەستەی بکەین لە هەموو کایەکانی ژیانیدا.لەبەرئەوە لێرەوە دەمەوێت ئەوە بڵیم کە هەموو ئەو هێزنواندن و چوونەپێشەوەیەو خۆپیشاندان (ایستعراض)ە سەربازیانە ناتوانێت ئەوە بشارێتەوە کە هێزە سیاسیە باڵادەستەکانی کوردستان(هەرێم) بە دوای دامەزراندن و دروستکردنی دەوڵەتی کوردیەوە نین.

چونکە ئەجنداو بەرنامەو ستراتیژی ئەو هێزانە دروستکردنی دەوڵەتی کوردی نیە، ئەگەر ئەمەش لێرەو لەوێ بەکاری بهێنن و لە قسەوباسەکانی ناو هەندێک کۆڕوکۆبوونەوە و مناسەباتی تایبەتی و بۆنەکان، لە بەرئەوەی کە باش دەزانن لەگەڵ دامەزراندن و پێکهێنانی دەوڵەتی کوردیدا هێزە جەماوەریەکانی کە ئێستا خواست و وویستی ڕۆژانەو ژیانی ئابوری و ئازادیان خستووەتە ژێرلێوەوەو چاو لەوەدەکەن کە دەوڵەت دروست ببێت و ئینجا دەست بەو داخوازیانەوە بگرن و داوای بکەن کە هەتا ئێستا بۆیان فەراهەم نەکراوە، کە مافێکی سەرەتایی بێ ئەملاوئەولای خۆیانە.

بەوهۆیەوە بڕژێنە سەرجادەو ئەو تەخشان و پەخشانەی کە بەداهات وسەرچاوەی ئابوریەوە دەکرێت و کەرامەتی مرۆڤی پێ هەزیل و کەم قەدر دەکرێت بگەڕێتەوە شوێنی بنەڕەتی خۆی و لەپێناوی گەشەو چوونەپێشەوەی ووڵاتدا بەکاربهێنرێت.ئەوکات بەم شێوەیەی ئێستای دەسەڵاتداری ڕازی نابن و دەسەڵاتداران ڕوو بە ڕووی فشارێکی فراوانتر و بەهێزتر و بە ئەجندایەکی ترەوە دەبنەوە،

هەرلەبەرئەوەیە کە زۆرترین هەوڵیان لە پێناوی مانەوەو دەستگرتن بە حیزبەکانیانەوە بووەتە کاروکرداری ئێستا و بۆ ئایندەشیان جێ بەجێی دەکەن.
واتە نەتەوەو نیشتیمانێک دەخەنە پێناوی بەرژەوەندی و خۆپەرستی خۆیانەوەو حیزبەکانیش بەکاردەهێنن بۆ مانەوەیان لەو جۆرە دەسەڵاتە ئابوریەی کەهەیانە، لەگەڵ ئەوەی دەبێت حیزب بخرێتە پێناوی دامەزراندن و بە جێهێنانی خواستی سیاسی و مێژوویی ئەو نەتەوەیەوە، دەبێت حیزب هیچ نەبێت لەچاو دەوڵەتدا، بەڵکو دەوڵەت و دامەزراندنی دەوڵەتی نیشتیمانی کوردستانی بۆ ئێستای قۆناغی مێژوویی کۆمەڵایەتی سەرچاوەی هەموو هەوڵ و کارێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ڕێکخراوەیی و ئابوری بێت.واتە دامەزراندنی دەوڵەتی نیشتیمانی کوردستانی گرنگیەکەی لە پێش هەموو لایەنەکانی تری ژیانی تاکڕەوی دەسەڵاتدارانی حیزبەکانەوەیە کە بوونەتە کۆمپانیای ئابوری و هەڵگری سیاسەتێکی تەسک بینانە.

....

٢.شەڕی ناوخۆ و کاریگەریە خراپەکانی لەسەرناوخۆ و دەرەوەی ووڵات.

یەکێک لەهەرەلایەنە دزێوەکانی ناو ئەوانەی پێیان دەڵێن سەرکردەکانی کوردو بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەی کورد شەڕی ناوخۆیە،لەبەرئەوەی زۆرترین کاروکردارێکی نەشیاوی جەنگ و یەکتر ڕەتکردنەوەیەکی بۆ ناوەڕۆکی بەبەهایەو بۆ ئەوەی بتوانن یەکێکیان ئەویتر لەناوببات یان بسڕێتەوە کە ئەمەش کارێکی هەرە نەشیاوە،چونکە ئەمە سەلمێنەری ئەوەیە کە هەریەکە لەو حیزبانە دەیانەوێت حیزبی قائید یان تاک حیزبی دەسەڵات و بالادەست بن بەسەر کۆمەڵگەو ئابوریەکەیدا. ئەمەش سەردەکێشێت بۆ ئەوەی کە ئەو هێزانە لەناوخۆی خۆیاندا بڕوایان بە فرەیی و بیروباوەڕ و ئایدیای جیاوازنیە، ئەگەر ئەوان خۆیان هەیانبێت،ئەومافە بەڕەوا نابینن بۆ هیچ کەسێکی تر ئەگەر بەیان بچێتەسەر.
واتە ڕاست و دروستی و خاوەنداری کۆمەڵگە تەنها بەخۆیان ڕەوادەبینن.کە لە بنەڕەتدا خۆیان کەمینەن لە چاو هەموو کۆمەڵگادا،کاتێک کارەساتی شەڕی ناوخۆ دەهێننەوە بیر،ئەوا ئەوەت دێتە بەرچاو ئەو هەموو ئەندام و کەسانەی کە گیانیان لە دەستدا لەوشەڕانەدا،هەروەها ئەو هەموو خەرجیە ماددیەی کە کرا تیایدا،ڕوویەکی دزێوی جۆرێکی حیزبایەتی ئەو حیزبانەو بیروباوەڕی سەرکردەکانیان دەردەخات،دەبێت چی بەبیری مرۆڤدابێت بەجگەلەوەی کە

ئەو هێزان□ بەخەمی مەسەلەیەکی گرنگ و مێژوویی نەتەوەیەکەوە نین کە خۆیان بەشێکن لێی.
ئەگەر بەو بەهەدەردانە بەشەریەو مادییە ڕووبەڕووی هێزەکانی تری دەرەوەی هێزی کوردی و داگیرکاریەکانیان ببوونایەتەوە، ئەوا لەو ڕووبەڕووبوونەوەیەدا هەرئەوەندە لەو کەسانە گیانیان لە دەستدەدا، بەو هێز نواند□ی لەبەرامبەر نەیارانی خۆیدا،کورد ئەیتوانی لەو سەردەمەداکە هەلومەرجێکی نێو دەوڵەتی گرنگ و هەستیار بۆ کورد لە باشووری کوردستان هاتبووە پێشەوە(لەدواتردا زیاتر ڕوونیان دەکەمەوە)،لە زۆرترین لە مافە سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتیەکانی نزیک ببوونایەتەوە و ئەگەر هەموو مافەکانی سیاسی و مێژوویش جێ بەجێ نەکرایە،هەنگاوێکی زۆرباش و گەورە دەچووە پێشەوە.

چونکە ناوچەکە لە ژێر چاوەدێری هێزه دەرەکیەکان و ئەنجومەنی ئاسایش و(UN)دا بوو.کە بە بڕوای من نابێت لە هیچ کاتێکدا تۆ پشت و پەنات ئەو هێزانە بێت،یان بیانکەیتە سەرچاوەی هێزی جێ بەجێ کاری مافەکانی خۆت. لەبەر ئەوەی تەنهاخۆت ئەتوانیت ئەو ئەرکە لە ئەستۆ بگریت و بەدەستی بهێنیت و ماف و داواکاریەکانی خۆت بچەسپێنیت، ئەگەر بە زانستی سیاسەت و حەکیمانە هزروئاوەزی خۆت لەو پێناوەدا بەکاربهێنیت.

زۆرترین کات شەڕی ناوخۆ بۆ پاوانکردنی ناوچەکەبووە لەلایەن هێزێکەوەو باڵادەست بوونی بە سەر ئەویتردا. ئەوش□□ بووبوونە دەربڕی و جێ بەجێ کردنی خواست و وویستی هێزە داگیرکارەکانی کوردستان لە ناوچەکەدا چوونە پێشەوەی سیاسەت و بەرنامەی داگیرکاری کوردستان بوو،چونکە ململانێکان لە پێناوی مەترەح کردنی ستراتیژو ئامانجی مێژینەی نەتەوەیی نەبووە لەوناوچەیەدا، بێجگە لەوەی کە ئەجنداو سیاسەت و بەرژەوەندیەکانی ئەوهێزە دەرەکیانەیان لەخۆیاندا بەرجەستەکردووەو پراکتیکیان کرد.هەروه□ها لە بنەڕەتیشدا ئەوجەنگانە بەوەکالەت بەمان کراوە و بۆ بێ هێزکردنی گیانی ڕزگاری خوازی و داخوازی بەرهەقی نەتەوەیی و ڕەش کردنی ئەو خواستە لە بیروهزری هاووڵاتیانی کوردا کردووە.لەبری ئەوەی کار لە پێناوی سەپاندنی داخوازی نەتەوەی کورد بکەن بەسەر هێزەکانی ناوچەکەو ناوخۆی سیاسیدا،سیاسەتی پەرت کردن زاڵ کراوە بەسەر هێزەکان و هاو ووڵاتیانی کورد دا.

ئەوجۆرە لە سیاسەت کردن و جەنگەکانیان هەرهەمووی لەوێوە سەرچاوەی گرتووە،کە کام سەرۆک و ڕابەر هێزی زاڵ دەبێ بەسەر ئەویتردا، ئەوەی

کە مەسەلەی نیشتیمانی و نەتەوەیی بووە هیچ بەهایەکی لایان نەبووە.لەم لایەنەوە ئەوە دەسەلمێت کە ئەم هێزانە ناتوانن هێزی دامەزرێنەری دەوڵەتی کوردی بن.لەبەرئەوەی باڵادەستی ڕابەری حیزب دەخرێتە پێش باڵادەستی و بەدەستهێنانی خواستی نەتەوەیی و نیشتیمانی بەسەر حیزبدا. لێرەدا حیزب هیچ نیە بەجگە لەوەی کەوەک کۆمپانیا مامەڵە لەگەڵ مەسەلەی نیشتیمانیدا دەکات.
شەڕی ناوخۆ بوە هۆی شەهیدبوونی،زیاترلە ۳۰،۰۰۰ کەس و کەم ئەندام بوونی سەدان کەس کە هەموو بوونە قوربانی سیاسەتی پاوان خوازی کەسە یەکەمەکانی حیزبایەتی، ئەکرا ئەو قوربانیانە بخرانایە شوێنی کارکردن و ببونایە بەهێزی بازوو بنیاتنان،بەڵام زۆرترین هاووڵاتیان بیروبڕوایان وای لێهات یان کردنیان بەوەی کە پابەندی بە ووڵات لاوازو هەتا ئاستی نەبوون لە گیان و هەستیاندا دروست بکرێت و ئەمەش زۆر لە کەسەکانی ناوکۆمەڵی کورد بگرێتەوە،هەموو ئەمانەش هۆیەکن بە ئەوەی کە کەسی کوردی لاوازبێت و کۆچ و ڕەوبکات چونکە لەگەڵ خواست و وویستیدا جووت نابێت یان نایەتەوە.

ئەوخەرجیە مادییەی کە لە شەڕی ناوخۆدا کرا بە بووژاندنەوەی ژێرخانی ئابووری خەرج بکرایە و ژێرخانێکی پتەوی دروست بکردایەو زۆرێک لە هێزی کار کە بێکاربوون بخرایەتە سەرکار باشترنەبوو لەوەی کە بۆ گیانی براکان سەرفکرا.چونکە ژێرخانێکی ئابوری بەرهەمهێنی پتەو و تۆکمە ئەبێتە سەرچاوە بۆ سیاسەتێکی بەهێزو خۆ سەپێن بەسەر هەندێک لایەنی ئەوانی تردا،یان هەرهیچ نەبێت لە پێناوی بەرجەستەکردن و چوونە پێشەوەی مافی نەتەوەیی.
هەروەها بە ئێستاش ئەبوو بەهێزێک کە کاریگەریەکانی هێزی ناوچەکە بەگەمارۆی ئابووری و هەناردەکردنیان کە پێویستیان بوو کاریگەری بخەنە سەر هەرێم و هەروەها هێزەکانی ناوەندو ناوخۆی عێراقیش نەیدەتوانی بە بڕینی بودجە سیاسەتەکانی خۆی بسەپێنێ بەسەرتاو چۆن بیەوێت ئاوا جێ بەجێی بکات، تۆش بڵێیت هەرێم بەرگەی مانگێک بڕینی بەشە بودجەی لە بودجەی عێراق ناگرێت و بەبەردەوامی لە بەرامبەریدا ملکەچی ئەوکارتی فشارەی ئەوبێت.

واتە ئەکرا ئەم مندالە لەسەرپێی خۆی ڕابووەستێنرێت،ئەگەر بەرنامەو ڕێکخستن(تنظیم)ی بۆ بکرایە و لە جێ بەجێ کردنیشیدا دڵسۆزانەو بەگیانی نیشتیمانیانەوە بەڕێوەبرایەو هیچ شتێک ئامانج نەبوایە تەنها ئەوە نەبێت کە هەموو ئەو لایەنانەی ئابوری و سەربازی و کۆمەڵایەتی بخرایەتە پێناو بەدەستهێنانی مافی سیاسی و سەربازی و ئابوری و کۆمەڵایەتی نەتەوەی کورد لە نیشتیمانێکی

سەربەخۆدا.هەموو کەسێک تیایدا هاوکارو هاوئاهەنگ لەگەڵ ئەوسیستەمەدا بۆئازادی و دادپەروەری و یەکسانی گوزەرانیان بکردایە، کە هەکارەکە سەرچاوەیە بۆ پابەندی ئەندامانی کۆمەڵگای کوردی بە ووڵات و نیشتیمانەکەیانەوە.

....

٣.جەنگی دژی بزووتنەوەی چەکداری کوردەکانی ڕۆژهەڵات و باکور.

ئێمە شاهیدی ئەوەین کەجەنگی دژی ئەو هێزە کوردیانەی ڕۆژهەڵات و باکور لە دووکات و دووجێگای جیاوازدا، هەڵگیرسانی بەفیتی دووهێزو دوودەوڵەتی ناوچەکانی وەك ئێران و تورکیا بوو، بەجگە لەوەی هێزەکانی باشور هەریەکەو بە شێوەو سیاسەتێک و لە پێناوی بەرژەوەندیەکانیاندا ئەوئەرکەیان بە ئەوان ئەنجام ئەدا.پێدانی چەک و تەقەمەنی و هەندێک جاریش بەبەشداری سەربازیانەی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ بە هێزەکانی ناوخۆی هەرێم لەلایەن ئەوانەوە.

هەریەکەیان بە پێچەک کردنی لایەنێک لە هێزە سیاسیەکانی هەرێم بەرامبەر بە یەکتری و بە دژایەتی کردنی هێزەکانی،پارچەکانی تری کوردستان کە کوردیش بوون.ئەمەش بەمەبەست دەدرا بەو هێزانەو لە بەرامبەریشدا داواکاری لایەنی پێدەر بەرامبەر بە وەرگر هەبوو لە پێناوی گەشەو فراوانکردنی دەسەڵاتی سیاسی و دەست ڕۆیشتوویی سەربازی خۆی.هەروەها گواستنەوەی شەڕی ناوخۆی بوو بۆ پارچەکانی تر...شەڕکردن و تیرۆرکردنی ئەندامانی ئەو هێزانەی کوردی دەرەوەی هەرێم لەلایەن کورد خۆیەوە دووجار بە هێزبوونە لە بەرامبەر هێزی دەوڵەتانی ناوچەکە.چونکە جارێک ئەوان بەمقاش پشکۆ دەگرن و خەفەی دەکەن یان دەیکوژێننەوە،نەوەکو بەدەستی خۆیان.

بەم پێ یە هەرکارێک دوژمنیکردنی دوژمنەکەی لەلایەن دوژمنەکی ترەوە،دەبێتە هێز بۆ ئەو دەوڵەتانەو، بە هێزکردن و لاوازکردنی هێزەکانی دژیەتی لە بەرامبەرخۆیدا.واتە کورد بەو جەنگەش دووجار چەکیدادا لە بەرامبەر هێزەکانی دەرەوەی خۆیدا،بەهێزکردنی ئەوان پێی دەوترێت بەهێزکردنی خۆت کە هەمووکات ئەتوانرا لەڕێگەی ئەو نائارامیە سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوریەوە لە ووڵاتی بەرامبەردا دروستدەبێت،بە هۆی ئەو داخوازیە ڕەوایانەی کە نەتەوەکان لەو ووڵاتانە هەیانە،ئەتوانرا بەوهەیەوە هێزی زیاتر بنوێنرێت و لەئامانجەکانت نزیکتربیتەوەو هەتا بەدەست هێنانیش دەهاتە

پێشەوە.

واتە ئەگەر هێزی سیاسی و کۆمەڵایەتی دژ بە سیاسەت و بەرژەوەندی پاوانخوازی ئەو دەوڵەتانە لە ناوخۆیدا دروست بوو ئەوا زیاتر ڕوولەملکەچی و جێ بەجێ کردنی داخوازیەکانتە.لەکاتی خۆشیدا زیاتر ئەو ئامانجە دەهاتەدی ئەگەرهێزەکانی ناوهەرێم ئامانجی نەتەوەیی و نیشتیمانیان هەبووایە. کاتێک ئەوان یارمەتی مالی و سەربازیان دەدا بەهێزەکانی ناوهەرێم لە ساڵەکانی نەوەتەکانی ڕابردوودا و ئێستاشی لەگەڵدا بێت،لەپێناوی خۆسەربەینتا ئەوەی کردووە و دەیکات و ئامانجیشی بووە.
هەرووەها تەک و هێزێک دەرگیری جەنگی ناوخۆی جیاخوازی بوو کەمترسەری دەپەرژێتە سەر هێزەکانی دەرەوە و کەمتر ئەتوانێت ئەجنداو هێزی خۆی بالادەستبکات بەسەر دەرەوەی خۆیدا.بەم پێودانگە کورد ئەیتوانی لەهەرێمدا زیاتروزیاتر جێ پێی خۆی قایم بکات و زیاتر مافەسیاسیەکانی ببردایەتە پێشەوە و هاتا ئاستی زۆر نزیک و هەتا دامەزراندنی دەوڵەتی کوردیدا خۆی ببینیایەتەوە،لەبەرئەوە ئەودەڵێم کە هیچ هێزێک نییە بتوانێت بەتەواوی حەسمی جەنگی پارتیزانی ناوخۆی ووڵاتێکی بکات،چ جای ئەوناوچانەی کە کوردستانیان لێ پێکهاتووە کەناوچەی ستراتیژی بەرگری سەربازیان زۆرتێدایەو زیاتر هەلومەرجی ژیانی بەرگریکردن و خۆڕاگری هەیە.
بەجگە لەوەی کە کەسەکانی کۆمەڵەی کوردی بەهەموو ڕەنگەکانیەوە، لەناوچە جیاجیاکانی نیشتەجێ بوون و پانتاییەکانیدا گیانی بەرگریکردن و خەباتی تێدابووەو تێی دایە. لەبەرئەوەی ئەگەر بەخۆڕسکیش بێت ئەوە دەزانێت کە بە ماف کراوەو داگیرکراوە لە ڕووی سیاسی و یاسایی و ئابوری و کەلتوری و زمان و زاراوەو ڕۆشنبیریەوە، ئەمانەش هەریەکەیان دەبنەهۆیەک و سەرچاوەن بۆ بەرخۆدان و بەرگریکردن و خۆڕزگارکردن لە هەموونەتەوەیەکدا.

ئەمانە بەجگەلەوەی کە ناوچەی هەرێم بوبوە پردێک بۆ هاتووچۆکردنی کاڵای پێویستی ناوخۆی ئێران لە ڕووی خۆراکی و ئەلکترۆنی و کەمالیاتەوە،لەدەرەوەی ئێران بۆ ناوهەرێم و دواتر بۆ ئێران و بە پێچەوانەوە.ئەگەرئەمە جێ بەجێ نەکرایە لە پەیوەندی نێوان ئێران و هەرێم،هێزی جەماوەری ناڕازی و دژایەتی کردنی هێزی دەوڵەت لە ناوچە جیاجیاکانی سنوورو چۆقی ئێران و فشارە جەماوەریەکان زیادی دەکرد و پشێویەکی زیاتری ئابوری و سیاسی بۆ دەوڵەت و دەسەڵاتدارانی ئێران دروستدەکرد.
لەوانەیە بڵێین ئەمە بەو بڕە گومرگە دەژیاین لە هاتووچۆی

کاڵاکانی کەلەسنوری تورکیاوە دەهاتنە ناو هەرێم و لە سنوری هەرێم بۆ ئێران دەچوو کە وەرماندەگرت، ڕاستە، بەڵام دەبێت یەکێکیان لە دەست بدەیت یان ئەوەتا پول وپارە یان مافی سیاسی و نەتەوەییە بەدروستکردنی دەوڵەتیشەوە لەدەست بدەیت.بێگومان ئەگەر هەمووکات تۆ لە نێوان ئەو دوو هەڵبژاردەیەدا ئەبێت دروستبوونی دەوڵەتت لەلا گرنگ بێت و لەبەرچاوی بگریت.ئەمەش بۆ تورکیاش ڕاستە کە شەڕی پەکەکە لەلایەن هێزەکانی هەرێمی کوردستانەوە دەکرا،دەبووە هۆی زاڵکردنی خواست و وویستی هێزی تورکیا هەم لەناوخۆی تورکیاو هەروەها لەناوخۆی هەرێمیشدا.
ئەم هێزە کوردیانەش کە ئەو سیاسەتەیان جێ بەجێ دەکرد لە پێناوی زاڵ بوون و مانەوەی حیزبەکانی خۆیان دەیانکرد لەبەرامبەر هێزەکان و حیزبەکانی تردا ئەوەیان بەئەنجام گەیاندووە.لەبەرئەوەی هەڵگرانی بیروباوەڕی دروستکردنی دەوڵەتی کوردی نەبوون بەهەموو جۆرێکی یەوە ئەمە بۆ ئێستاش ڕاستە.

……………………..

٤.ئابوری تورکیا و سیاسەتی هەرێم.

لە سیاسەت و ئامانجی بەدەستهێنانی بەرنامەی سیاسیدا،لایەنی ئابوری بە نواندنی هێزو فشارەکانی لەسەر بەرامبەر و لە ناوخۆشدا گرنگی تایبەتی هەیە لە کردەی سیاسیدا.لایەنەکانی چەندین بەش و ناوەڕۆکی جیاواز جیاوازی بەرهەمهێنان و بەکاربردن و هاوردەکردن و هەناردەکردن لە خۆدەگرێت و،لایەنێکی گرنگ و چوونە پێشەوە و باڵادەستی ئەو دەوڵەتە یان دەسەڵاتەیە کە گەشەی ئابوری هەیە لەگۆی زەویدا یان لە ناوچەیەکی دیاریکراودا.
ئابوری و سیاسەتی ئابوری لە سیاسەتی نێودەوڵەتیدا فاکتەرێکی گرنگی دەرکەوتنی هێزی سیاسیە.کاتێک کە سەرچاوەی ئابوری و هێزت هەبوو وەلە ڕێکخستنێکی دروستوشیاودا بەکاربراو ڕێکخرا،ئەتوانرێت وەک ستراتیژو لە فاکتەری بەکاربردنی لە پرۆسیسی سیاسیدا بەکاربهێنرێت و دەورێکی گرنگ و کاریگەر بگێڕێت لەسەرئاستی ناوچەیی و هەتا لەسەرئاستی جیهانیش، ئەوە دەزانرێت کە ئابوری نەوت هەتا ئاستێک کاریگەری جیهانی هەیەو هەروەها لەئاستی ناوچەییش ئەتوانرێت جێ پەنجەی کاریگەری و دەورگێڕانی بەهێزببێت.

واتە دەبێت لە ئێستای هەلومەرجی هەرێمدا نەوت و سیاسەتی نەوتی بەگەڕبخرێت لە پێناوی بەدەستهێنانی ئامانجی دوورونزیک لە جوڵانی سیاسەتی ناوخۆ و دەرەوەی دەوڵەتدا.ئەمەش ئەتوانرێت بە هەرێم

ئاڕاستە بکرێت ئەگەرچی نەدەوڵەتەو نەحکومەت بەڵام ئەم سەرچاوە سروشتیە ئەتوانێت بە ئاستێک کاریگەری هەبێت لەسەرناوچەیەک کە پێویستی زۆری بە ووزە هەیەو نەوتی خۆی نیە، بە مەرجێک توانیبێتی لەسەرئاستی بەرهەمهێنان کاری گەورەی ئەنجامدا بێت و هەنگاوی گەورەی نا بێت، ئەوا ئەتوانێت لەگەڵ گەشەی ئابوری ووڵاتانی دراوسێی کەخاوەنی نەوت نیە خزمەت بە ئامانجی خۆی بکات، ئەگەر هەموو ئەجنداو بەرنامەی خۆتی بەسەردا زاڵ نەکەیت ئەوا ئەتوانیت بەشێکی کاریگەری پرۆسیس بکەیت و بەخزمەتی ئامانج و سیاسەتی خۆت سوودیان لێ وەربگریت.
ل□ ئێستادا سیستەمی سیاسی وئابوری و سەربازی تورکیا،شاهیدی ئەوەیە کە هەتا سەردەمی ئۆزال لە نەوەتەکانی سەدەی بیستدا لە تورکیا،لۆبی سەربازی سەرچاوەی سیاسەت ڕانی و بەڕێوەبردنی سیاسیانەی ناوخۆو دەرەوەی ووڵات بوو.مۆرک وئەجندای سەربازی لەو ووڵاتەدا ببووە سەرچاوەی گۆڕین و بیرکردنەوەی دەسەڵاتداران لە تورکیادا بەرامبەر بە ئەوانی تر.
چەندین کودەتای ئەنجامدابوو هەروەها دروستبوونی دەوڵەتی تورکیا هەرلەسەردەستی سەربازەکان کە بەڕابەرایەتی (ئەتاتورک) بەڕێوەچووبوو لە سەربازانی دەوڵەتی عوسمانی بوون.ئەمەش ببووە سەرچاوەی بەسەربازیکردنی دەوڵەتی تورکیاو سیاسەتی پاکتاوی ڕەگەزی و یەک ڕەگەزناسی و بیری نەتەوایەتی بەمانا ناجۆرەکەی هەموو ئەوانەی تری دەخستە ژێرلێوەوە و هەتا ئاستی دان نەنان بە بوونی فیزیکیشیاندا وەک مر□ق س□رچاوەی بیروسیاسەتی دەوڵەت بوو.

بەڵام سەردەمی ئۆزال و لەدوای ئەوەوە لۆبی سەربازی ک□رقی □وولە خواربوو، پایە بەرزو بەهێزەکانیان جوڵاندو شل کردو درزو قڵیشتیان خستە ناو دامەزراوە سەربازیەکەیانەوە، پایە درا بە توێژێک یان چینێکی خاوەن سەرمایەو گەشەی ئابوری و کەمبوونەوەی بێکاری لەڕێگەی و□ بەرهەمهێنان وبیناسازی وگەشتیاریەوە ڕێگەی خۆشکرد تا دەنگ و سەدای خاوەن سەرمایەکان زوو□□ ب□ت و تا ئاستێک کاریگەری بەسەر ڕێڕەوی سیاسیەکان لەدەسەڵاتی دەوڵەتی تورکیا دابنێن.
کاریگەریەکانیان سەرچاوەی دروستکردنی لۆبیەکی ئابوری بوون و لەبەرامبەر لۆبی سەربازی گەورەو بەهێزدەربکەون و کاریگەریان لەسەر ئاڕاستەکردنی سیاسەتی دەوڵەت کاڵ بکەنەوەو هەتا ئاستی نەهێڵانیان بەسەرهۆش و بیری سیاسیەکانەوە، دەڵەت زیاتر پایەبدات بە لۆبی ئابوری و هەروەها ئەوانیش لەڕێگەی توانا ئابوریەکانیانەوە ئەجندای خۆیان تا ئاستێک زاڵ بکەن بەسەرسیاسەت

و دەسەڵاتدارانی تورکیادا،کە پێویستیەکی ئابوری ناوخۆی تورکیا ئەوەی خوڵقاندبوو.

ئێستا ئابوری تورکیا گەشەی کردووە لە ڕووی بەرهەمهێنان و وەبەرهێنان تیایدا، ئەمانەش هەرهەموویان پێویستیان بەسەرچاوەی ماددەی خاو و ووزە هەیە، نەوت سەرچاوەیەکی هەرزان و کەم مەترسی ووزەیە کە بەدەست دێت. نزیکترین سەرچاوەش کە نەوتی لێ بەدەست دێت عێراق و هەرێمی کوردستانە، هەروەها تورکیا بەهۆی ئەوەی کە لە حیلفی ناتۆیە، پەیوەندیەکانی لەگەڵ ڕووسیادا زۆر باش نیە و ئایندەیەکی خراپیش بۆ پەیوەندیەکانیان ڕەچاو دەکرێت و هەموو کاتێک ئەتوانێت ڕووسیا کاریگەری لەسەر سەرچاوەی ووزەی تورکیا دابنێت، بە نەناردنی غازو نەوت،لەلایەکی ترەوە کێشەی مەزهەبی لەگەڵ ئێراندا هەیە و چاوەڕێی ئایندەیەکی باشی لێ ناکرێت لە پەیوەندیەکانیان.هەمیشە تورکیا پەیوەندی لەگەڵ یۆنان و بولگاریاو جۆرجیاو ئەرمینیاو قبرس و عێراق و سوریا خراپ بووە.

لەبەرئەوە تورکیا بیر لەوە دەکاتەوە کە بتوانێت سەرچاوەی ووزەی لە هەرێمی کوردستانەوە بەخۆی مسۆگەربکات،لەم ڕێگەیەوە هەرێم ئەتوانێت بەشێک لە ئەجندای خۆی لەوسیاسەتی نەوتیەدا بباتە پێشەوە ئەگەر خواستی سەربەخۆیش بێت،کاتێک بەکڕینی نەوتی عێراق دا دەچینەوە لە ڕابردوودا دەبینین نەوتی بەبڕێکی زیاتر کڕیوە لە عێراق لەچاو ووڵاتانی تری خاوەن نەوت.

بۆنموونە لە ساڵانی ١٩٨٨ز دا تورکیا بایی ١،١٨٨،٧ ملیۆن دۆلار نەوتی لە دەوڵەتی ئەوکاتەی عێراق کڕیوەو،کە نرخی بەرمیلێک نەوت لە نێوان(١٨-٢٠) دۆلاردا بووە.(١) ئەمە لەکاتێکدا بەهۆی گەشەی ئابوری تورکیاوەو لەڕووی مرۆیی یەوە،تورکیا پێویستی بە بڕێکی زۆر زیاتر هەیە لە نەوت بۆ پڕکردنەوەی پێداویستیە ناوخۆیەکەی،لەکاتێکدا ئێستا نرخی یەک بەرمیل نەوت پێنج جار لەساڵانی زوو زیاترە.

لەلایەکی ترەوە هەناردەکردنی تورکیا لەبەرهەمەکانی بۆ عێراق لە هەمان ساڵدا(١٩٨٨)ز بڕێکەی(١٤٥١،١)ملیۆن دۆلار بووە،(٢) بەڵام لە ئێستادا هەناردەکردنی کەلوپەلی تورکی بۆ هەرێم و عێراق خۆی دەدات زیاتر لە ١٣ ملیار دۆلار، بێجگە لەو هەموو کۆمپانیا تورکیانە کە کاردەکەن لە بواری بازرگانی و بیناسازی کە ئەویش بڕێکی کەم نیە بێجگە لەوەی کە کرێکاروکارمەندی تورکیا دەهێنن و بەشێک لە بێکاری خۆیانی پێ کەمدەکەنەوەو بێجگە لەو سەرمایەیەی کە دەیبەنەوە بۆ ووڵاتەکەیان.

کاتێک کە هەڵوێست ل□ بەرامبەر لایەنەکانی کە لە سەرەوە لەسەر ئابوری تورکیا باسم کردوون،لە هەناردەنەکردنی نەوت و هاوردەکردنی کەلوپەلی تورکی و نەهێشتنی هاتنەناوەوەی کۆمپانیا تورکیەکان بۆ ناوهەرێم ئەمانە بە ئاستێک کاریگەری نەرێنی لەسەر ئابوری تورکیا و بۆچونی ناوخۆی ئەو ووڵاتە دادەنێت.چونکە دەبێتە هۆی هاتنەدواوەی ئاستی بەرهەمهێنان و وەبەرهێنان ئەمەش بێکاربوونی کرێکاران بەدوای خۆیدا ئەهێنێت کاریگەری لەسەر بڕواوبۆچونی ناوخۆی ئەو وولاتە دادەنێت.

لەلایەکی ترەوە ئەوەندەی سەرمایەداران بەدوای قازانج و سوودی سەرمایەوەن ئەوەندە بەشوێن بیروبڕوای نەتەوەپەرستی و ووڵات پارێزیەوە نین،لەهەرشون□ک قازانج و ئاسایشی پوولی هەبێت ئەوان دەچن بۆ ئەوێ. ل□ ب□ر□ئ□وە ئەم چینە لە تورکیا کاریگەریان لەسەر ڕای گشتی و دروستکەری بڕیارهەیە لە تورکیادا،بەم پێ یە ئەم کارتەی ک□ بەدەستی هەرێمەوەیە،لەهەناردەکردنی نەوت و هاوردەکردنی کاڵاو هاتنەناوەوەی کۆمپانیاکانی تورکیادا هەیە، دەتوانرێت لەهێزی سیاسی و جێ بەجێ کردنی بەشێک لە خواستی خۆت و ئەجندادا بەکاری بهێنیت.

واتە دەبێت هەموو ئەوکارتانە کارتی فشاربێت لەپێناو خزمەتکردنی دۆزی دامەزراندنی دەوڵەتی نیشتیمانی کوردستاندا بێت لە جوغرافیای خۆیدا. بەڵام دەسەڵاتداران لەهەرێمدا کارتەکانی دەستیان نەک هەر بەکار ناهێنن بەڵکو دەیدەنەدەستی ئەوان و بەڕووی خۆیاندا بەکاری دەهێننەوە. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو لایەنەی کە د□س□□□اتداران لەهەرێمدا ئەجندای خێزانیان هەیە و دەیخەنە پێش هەموو مەسەلەیەکەوەو بەرژەوەندی باڵای نیشتیمانی و خواستی نەتەوەیی دەدەنە دواوە بەهەندی وەرناگرن.

هەروەها دەبێت کوردستان سوود وەربگرێ لەهەموو ئەو ناکۆکیانەی کە تورکیا لەگەڵ دەوڵەتەکانی ناوچەکەو سنوورەکانی خۆی هەیەتی هەتا ئەگەر لەڕووی مەزهەبیشەوەو سیاسی وسەربازی و بەرژەوەندی باڵای ئابوریەوە و لەگەڵ ئەواندا کە کێشەی قەڵەم ڕەوی سیاسی و ئابوری و نفوسیان لەگەڵ یەکتردا هەیە، بەکاربهێنرێت لەلایەن هەرێمەوە بۆچونە پێشەوەی خواستە نیشتیمانیەکانی کوردستان و ببێتە هۆیەکی نزیک بوونەوە لەدامەزراندنی دەوڵەتی نیشتیمانی کوردستان لەگەڵ هاوبەشەکانی پێکهاتە جیاوازەکانی کوردستان.

....

٥.یاسای نێودەوڵەتی و بزووتنەوەی ڕزگاری خوازی کورد.(٣)

یاسای نێودەوڵەتی ئەو یاسایانەیە کۆڵەکەگەی عورف و یان لەسەر(أتفاق)ڕێکەوتنی دەوڵەتانەوە هاتووەتە ئاراوەو هەندێک پرۆژە(مشرعي) بەناوبانگ و فقهی یاسایی و هزرڤانانی یاسایی لە هەلومەرجە جیاجیاکانداو لەمێژوودا دایانمەزراندووە بۆ ڕێکخستنی پەیوەندیە نێودەوڵەتیەکان،ئەمەش ئەگەر لەکاتی جەنگدا بووبێت یان دوای جەنگ و کاتی ئاشتی و ئاسایی بوونەوە،لەپێناوی ڕوونەدانەوەی هەموو ئەوکارەساتانەو ڕێکخستنی پەیوەندیە نێودەوڵەتیەکان.

بەڵام هەمووکات ئەم گۆزەیە بەسەلامەتی نەهاتووەتەوەو نەیتوانیوە تینوێتی خواستی میلەتان بشکێنێت و خواستەکان بە ئامانج بگەیەنێت.هەروەها لەگەڵ ئەوەشدا هەندێک جار دەتوانیت دەستی بۆ ببەیت،وەک یاسایەکی باوەڕپێکراو لەسەر ئاستی گۆڕەپانی سیاسەتی نێودەوڵەتیدا بەکاربهێنرێت و دەستی پێوەبگریت بۆ بردنە پێشەوەی داواکاریەکان و دان پێدانانی نێودەوڵەتی بە نەتەوەداگیرکراوەکان بەدروستکردنی دەوڵەتی خۆیان،ئەگەر ئیرادەی هاووڵاتیان و بزووتنەوە سیاسیەکەی ڕێکخرابێت و زۆرترین ئەنەرژی خۆی خستبێتەسەرو بەدواداچوونی بۆبکات و بەرنامەو ئامادەکاری کردن بۆخستنەسەر مێزی وڵاتان و هێزو ڕێکخراوە نێودەوڵەتیەکان،مامەڵەکردنێکی یاسایی لەگەڵ دۆزەکەی خۆت و خەباتی چەکداریەکەی ئەگەر هەبێت بکات و لەئاستی ناوچەیی و هەتا ئاستی جیهانیش بیباتە پێشەوە.

واتە هەموو کاتێک ناتوانیت ئەو ئەرکە جێ بەجێ بکەیت ئەگەر ئەو لایەنانەی یاسا نێودەوڵەتیەکانت تێدانەبێت کەلەیاسای نێودەوڵەتیداهەیە.لەبەرەوە ئەولایەنە یاساییە نێودەوڵەتیانە دەخەینە بەرچاو کەلە ڕابردوودا کورد وەک بزووتنەوە چەکداریەکەی دەیتوانی دەستیان بۆ ببات وکاری یاسایی لەسەر ئاستی نێودەوڵەتیدا بکردایە بۆ دۆزی ڕزگاری خوازیەکەی و بەدامەزراندنی دەوڵەتی نیشتیمانی کوردستانەوە.
ئەوا لەدواتردا هەریەکێک لەو لایەنانە دەخەینەڕوو،کە هەرلایەنەو بەپێی سەردەمەکی تایبەت و لە هەلومەرجەکی مێژوویدا وەک بابەتی یاسایی نێودەوڵەتی بەدەستەوە بگیرایە،ئەودەربڕینە نێودەوڵەتیانە دەخەینەڕوو و لە خوارەوە یەک بە یەک ڕوونکردنەوەیان لەسەردەدەین.

....

أ.دان نان بە شۆڕشگێڕاندا:-

ئەمە ئەودان پێدانانەیە کە شۆڕشگێڕان لە شۆڕشدا هەڵدەستێت بەجیاکردنەوەی بەشێک لە هەرێمەکەی یان یەکێک لە کۆڵۆنیەکانی(مستعمرات)ەکانی لە لایەن کەمەیی نەتەوەیی تیەوەو ڕێکخراوە نەتەوەییەکان،شۆڕشیش بەمانای تێکۆشانێکی چەکدارانەی شۆڕشگێڕانە.
واتە ئەمە ناکاتە جەنگی ناوخۆ(أهلي)چونکە شۆڕشی نەتەوەیەکە زۆردەستەی نەتەوەیەکی ترە لە چوارچێوەی دەوڵەت و حکومەتێک و دەسەڵاتی دەوڵەتێکی پێکهێنراودا.هەرلەبەرئەوەیە کاتێک کورد دەستی بەکارو خەباتی چەکداری کردووە دژی ڕژێم و دەسەڵاتە یەک لەدوای یەکەکانی دەوڵەتی دروستکراوی عێراق،کەلە ساڵەکانی (١٩٢٠) بەدواوە خەباتی نەتەوەیەکی جیاوازبووە لە چوارچێوەی دەوڵەتێکدا کە لەلایەن نەتەوەیەک کە زۆردەستەو حوکمڕانی کراوە چەوسێنراوەتەوە.واتە ئەو خەباتەی بەپێی یاسا نەتەوەییەکانیش خەباتێکی ڕەوای گەلێک بووە دژی زوڵم و زۆرداری و لەپێناوی ڕزگاری و ئازادیدابووە،لە چنگی دەسەڵاتدارانی نەتەوەیەکی تر لەڕەدا من ناچمە سەر ناوەڕۆکی سیاسی و هزری بزووتنەوەکان کەلە زۆرترین کاتیداو لە زۆرترین بەشیدا پێی بەوادارنیم،ئەمەش جێگەی شوێنێکی ترە بەڵام توێژینەوە.

واتە ئەوجوڵانەوە چەکداریانەی کەلە شێخ محمودەوە دەستپێدەکات و هەتا کاتی ڕاپەڕینی ساڵی ١٩٩١ هەرهەموویان ئەچنە ئەو چوارچێوەیەوە کە شۆڕشی نەتەوەیەک بووەو چەکدارانەبووە لە پێناو ڕزگاریدا.ئەمەش ئەگەر هەرکەسێک و هەرتوێژوچینێکی تێدا بەشدار بووبێت و سیاسەتی هەبووبێت یان نەیبووبێت فکرو ئایدیۆلۆژیای هەبێت یان نەیبووبێت،لەولایەنەشەوە هەزە سیاسیە چەکداریەکانی کوردو سیاسەتمەدارەکانیان ئەوەیان نەخستە سەرەمەزی هەزە نەتەوەییەکان و ڕێکخراوە نەونەتەوەییەکان،سیاسیەکانی کارێکی ئەوتەیان نەکردووە سیاسەت و ئامانجی ئەوەبێت کە دەزی کوردی لە ئاستی نەتەوەییدا ببێتە پەشەوە،لەبەڕیاری(٦٨٨)ی ئەنجومەنی ئاسایشی(NU) تەنەگەیشتن و بە کاریگەریان کرد،ئەو بەڕیارە ناوچەی کوردستانی خستە ژێر دەسەڵاتی(NU)وە،هەروەها بەڕیاری(٩٨٦) کەلە(١٣%)ی ئابوری عێراقیان بە کورد جیاکردەوە.

....

ب.دان نان بە جەنگاوەراندا:-

ئەم جۆرە لەدان پێدانانە کە لە یاسا نێودەوڵەتییەکاندا هەیە،لەوە بەدەستدێت کێشەکەش گەشە بکات و شەڕی جەنگی ناوخۆ بەخۆوە بگرێت،شۆڕش گێڕان ئەتوانن حکومەتێکی دامەزراو ڕاستەوخۆ لەسەر بەشێکی دیاریکراو لە هەرێمی دەوڵەتی بنەڕەتیدا دامەزرێنەت و سوپایەکی ڕێکخراو(منظم)ی هەبێت و پابەندبێت بە بنەماکانی جەنگ و سەربەخۆیی لە کردەوەی سەربازیدا.
ئەمەش کەلە کتێبی یاسای گشتی نێودەوڵەتی(القانون الدولي العام)(٤) ڕوونکراوەتەوە. ماددەی(٨)لەلائیحەی پەیمانگای نێودەوڵەتی کەبڕیاری لەسەردراوە،لەدەورەیەکی خۆیدا کەلە نیوشانل ساڵی ١٩٠٠ بەستیان، بەتایبەتی تر لەسەرمافی دەوڵەتی بێگانەو ئەرکەکانی سەرشانی بەرامبەر جووڵانەوەی شۆڕشگێڕی و جوداخوازی،وە ئەبێت((نابێت دەوڵەتی بێگانە دان بنێت بە کۆمەڵە شۆڕشگێڕەکاندا بە سیفەتی جەنگاوەران ئەگەر قەڵەمڕەوەکی دیاریکراویان نەبێت(بەدەستەوە نەبێت)لەهەرێمێکی دیاریکراوداو حکومەتێکی نیزامی و سوپایەکی دامەزراو یان نەبێت)).

وە ئەم مەرجانە لە کاروباری شۆڕشگێڕاندا هەبوو،ئەتوانێت دانیان پێدابنرێت وەک جەنگاوەران.ئەمەش ئەتوانرا لەسەردەمی ڕاپەڕینی ١٩٩١و دوای ئەودا بەدەستەوە بگیرایەو بەکاریان بهێنایە لە پەیوەندییەکانیاندا لەگەڵ ووڵاتانی تری جیهان بە دەستبەرکردنی مافی سەربەخۆیی و دامەزراندنی دەوڵەتی نیشتیمانی کوردستان.چونکە دوای هەڵبژاردنی پەرلەمانی ساڵی ١٩٩٢ی هەرێمی کوردستانی عێراق و دروستکردنی حکومەتی هەرێم کە هەوێنی و فاکتەری گرنگ و پێسوودبوون بە دامەزراندنی دەوڵەتی کوردی.
بەڵام ئەوان بەبێ ئامانجی و بێ دەربەستی بە ئەومەسەلە گرنگەی کە زۆر دەمێکە خوێنی لەپێناودا بە ئەڕێژرێ،هیچ ئەرک و کارێکیان ئەنجام نەدا بۆی.ئەولایەنەش لە یاسای نێودەوڵەتی بەکارنەهێنرا لە پێناو خزمەتکردن و دامەزراندنی دەوڵەتی کوردستان لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا،چونکە لەبەر بەرژەوەندی حیزبایەتی نەیانتوانی هێزێکی سەربازی ڕێکخراوی نیشتیمانی دروستبکەن و نەویستیشیان ئەوهێزە چەکدارەی کە گیانیان لەسەر دەستیان بوو لەوپێناوەدا لە سوپایەکی ڕێکخراوونیشتیمانیدا پێچێک بکەن،ئەوەت پێوە ببینیایە کە ئەمە سوپای حکومەتێکی دامەزراوەو ئەتوانرێت لەلایەن ووڵاتانی ترەوە دان پێدانانیان مسۆگەربکردایە.ڕەنگە بەڵێن هەلومەرجی نێودەوڵەتی ئەوەی نەدەخواست کە ئەمە کارێکی لەو بابەتەی دامەزراندنی دەوڵەتی نیشتیمانی کوردستانی بەئەنجام بگەیەنین.

بەڵام ئەم بەچونانە ڕاستە نین چونکە ئیرادەی شۆڕشگێڕی خەڵک و هاووڵاتیان لەسەرو هەموو ئەو تێڕوانینانەوەیە. گرنگ نەبوونی مەسەلەی نیشتیمانی و نەتەوەیی لەلایەن دوو سەرکردەی حیزب و هێزی دامەزرێنەری حکومەت و پەرلەمانی هەرێم ئەو ئامانجەی نەکردبووە ستراتیژو بەرنامەی خۆی، ئەگینا نەئەبووە هۆی ئەوەی کە سوپاو هێزی پێشمەرگە بۆ بەرژەوەندی و پارێزگاری خۆیان وحیزبەکانیان بەکاربهێنن و وەک دووهێزی سەربازی دوو بنەماڵەو دوو خێڵی جیاواز سوودیان لێ وەربگرن و بە پێچەوانەی ڕێکخستنیان لە هێزێکی سەربازی نیشتیمانی و بێ ئینتیمای حیزبیدا.

هەموو ئەم شتانە ناتوانرێت تەنها لە بێخەمی و هەندێک قسەی بچووک و شتی لاوەکی کورت بکرێنەوە. بەڵکو دەبێت لەلایەن جەماوەرەوە ئەو کەس و هێزانە بخرێنە بەردەم دادگایەکی عادیلانەی بێ پێچ و پەناو ڕوونەوەو لێپرسینەوەیان لەگەڵدابکرێت لە پێناوی جێ بەچی نەکردنی ئەو پرسەدا. ئەوهێزانە ئەقڵە سیاسیەکەی شۆڕشگێڕ نیەو نەبووە، بەڵکو ئەوە تەنها هێزە ڕێش و ڕووتەکەی کۆمەڵگەیە کە شۆڕشگێڕو خەم خۆری پرسەکەیەتی، بەڵام خۆشباوەڕ بووە بەکاربەدەستە باڵا سیاسیەکانی حیزبەکانیان.
دەبێت سوپایەکی دامەزراوو پڕچەک بۆ ئەم هەرێمە دروستبکرێت و لە هیچ بەنەیەکی حیزبیدا بەشداری پێ نەکرێت و جەنگی بەرامبەر بە حیزبەکانی ترو هێزە کۆمەڵایەتیەکانی ناوکۆمەڵگە پێ نەکرێت و بەکار نەهێنرێت. هەروەها لە ئێستاشدا نابێت نوێنەرەکانی حکومەتی هەرێم لەدەرەوە دابەشبکرێت بەسەر حیزبە باڵادەستەکان و بە ئینتیمای حیزبایەتی نوێنەرایەتی بکەن، بەڵکو دەبێت تەنها لە پێناوی کوردستاندا کاروکردەوەی پەیوەندیکردن و دبلۆماسیەت ئەنجام بدەن.
ئەم جۆرانە لە دان پێدانان بە جەنگاوەران لەسەر ئاستی پەیوەندی نێودەوڵەتیدا، ئەگەڕێتەوە بۆ سەرەتاکانی سەدەی نۆزدە. ئەو شۆڕشانەی کە دژی داگیرکاری ئیسپانیابوون لە ئەمریکای خوارودا، ئەوەی بەئەنجام گەیاندولەکەوتەوە، کە ووڵاتەیەکگرتووەکانی ئەمریکا لەساڵی ١٨١٧ دەست پێشخەری کردوو، هەروەها بەریتانیا لەساڵی ١٨٢٢دا دانی ناوە بەوکۆمەڵانەدا بە سیفەتی جەنگاوەران. ئەمە سەرەتایەک بوو بۆ دان نان بەسیفەتی دەوڵەت بوونیاندا.

لەلایەکی ترەوە بەریتانیا لەساڵی ١٨٢١ و ١٨٢٥ دان پێدانانی بە شۆڕشگێڕە یۆنانیەکان بەسیفەتی جەنگاوەر بەرجەستەکردوو، هەروەها لەکاتی بەرپاکردنی جەنگی وولایەتەکانی خوارو بۆ جیابوونەوە لە

وولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لە ٤ی شوباتی ساڵی١٨٦١ کەلەلایەن چەند وولاتێکی ئەوروپاوە دانیان پێدانراوە و لەناویشیاندا بەریتانیا ئەودان پێدانانەی قبوڵکرد کە وولایەتەکانی خواروو سیفەتێکی جەنگاوەریان هەیەو وەرگرتووە. ئەمەش لە ١٣ ئایاری ساڵی ١٨٦١ دابوو،لە فەرەنسادا لە ٩ حزیرانی ١٨٦١ بوو.لەکاتی جەنگی جیهانی یەکەمدا بەتایبەت جووڵانەوەی ڕزگاری خوازی عەرەبیەوە کەلە حیجاز هەڵگیرسا لە پێناوی جیابوونەوە لە ئیمپراتۆریەتی عوسمانی.جوڵانەوەی جیاخوازی کە هەریەکەلە فینلندا،لیتوانیا،لاتڤیاو ئیستۆنیا پێی هەڵسان بەجیابوونەوە لە ڕووسیا.

هەندێک جاریش ئەوەرجانە هەبووە، بەجەنگاوەران و دان پێدانانی نێودەوڵەتی وەرنەگرتووە. ئەگەر هەندێک دەوڵەتیش ئەوەی ئەنجام دابێت وەکو ئەوەی کەلە جەنگی ناوخۆی ئیسپانیای(١٩٣٦-١٩٣٩)ڕوویداو لەگەڵ ئەوەی کە مەرجەکانی جەنگاوەریان تێدا هەبوو.هەرچەندە لەلایەن دەوڵەتانی وەک ئەڵمانیا و ئیتاڵیاو ئۆرۆگوای داواکرابوو، کە ئەو شەرەفەیان پێ ببەخشن.ئەمەش بە بڕوای من زۆرتر دەکەوێتە سەر ئەوەی کە چەند ئیرادەی پۆڵاین و بەردەوامی لە پشتەوەیە.چونکە ئەو ئیرادە جەماوەرییەو سەرکردایەتی کردنی بەشێوەیەکی لەخۆنابردووانە ئەتوانێت ئامانجی بەدەوڵەت بوون بهێنێتە ئاراوەو هەتا ئاستی دامەزراندنیشی ببات.
لەکوردستاندا دەسەڵاتدارە سیاسیەکان ئەوەیان ئەنجام نەدا کە هەنگاوی هاتنەپێشەوەو دامەزراندنی دەوڵەت بەرجەستەبکات و بە ئامانجی بگەیەنێت. چونکە جەنگی ناوخۆی خۆیان بە بالادەستبوونیان بەسەر یەکتردا،گرنگی و بەدەستهێنانی دان پێدانانەکانی بە کردبوونە کارو ئەرکێکی زۆرلاوەکی بەردەمیان و ئامانجیشیان نەبوو.

....

ج. دان نان بە بزووتنەوەی ڕزگاری نیشتیمانیدا، بەسیفەتی جەنگاوەر لەلایەن ڕێکخراوەکان و کۆنگرە (مۆتمرات) نێودەوڵەتیەکانەوە:-

دان نانی ڕاستەوخۆی بەکۆمەڵ بە بزووتنەوەی ڕزگاری خوازی بەسیفەتی جەنگاوەران،لەلایەن کۆنفرانس وڕێکخراوە نێودەوڵەتیەکانەوە،کارێکی ئاسان و وەهەروەها کەنیش نیە. ئەمەش لەم دواییانەدا دەرکەوت لەسەر بزووتنەوە ڕزگاری خوازییەکانی ئەفریقیاو ئاسیا هاتەپێش و دانی پێدانرا.دان پێدانانی لەلایەن ئەوڕێکخراوانەوە دەبێتە هۆیەک و یارمەتیدەرە بە بزووتنەوە ڕزگاری خوازییەکان کە هێزێکی یاسایی کە

ناوەندێتیەکی یاسایی پێدەدات لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی و سیفەتێکی شەرعی دەدات بەتێکۆشانی چەکداریانەو سەربازیانەی ئەو بزووتنەوانە دژی داگیرکەران.هەروەوها ئەتوانێت لەو ڕێگەیەوە سوود وەربگرێت لەومافەی کە یاسای گشتی نێودەوڵەتی دەیدات بە جەنگاوەرانی ئەو بزووتنەوانە،هەروەها بووەتە هۆیەک لەوکاتانەدا کە هێزو توانایەکی ماددی و مەعنەوی لەولایەنانە وەربگرێت و هۆیەکیش دەبێت بۆ زیاتر خێراترکردنی بەدەستهێنانی مافی چارەی خۆنوسین و سەربەخۆیی.
ئەم جۆرە لەدان پێدانان زیاتر لە کۆنفرانسەکان و کۆنگرەکانی دەوڵەتە بێ لایەنەکان بڕوای بەدەستهێناوە.ئەمەش لەو کۆنگرەی کە لە قاهیرەدا بەڕێوەچوو لە تشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٦٤.بووە سەرچاوەی هاوکاری و بڕواهێنان بەو هێزانە،هەروەها بەڕەوایی ناساندنیان لەسەرئاستی کرداری ڕووبەڕوو بوونەوەیان لەبەرامبەر هێزە داگیرکاریەکان و،هەتا ئاستی ئەوەی کە یارمەتی سەربازی و ماددی و سیاسی و مەعنەویشیان کردبووە کردەی خۆیان و بەهێزی ڕەواو شەرعیان دەزانین بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی داگیرکەران لە ووڵاتەکانی خۆیاندا،ئەمەش لە کۆنگرەی چواریاندا واتە کۆنگرەی چواری ووڵاتانی بێ لایەن کەلە جەزائیر بەسترا لە ئەیلولی ١٩٧٣دا.

هەروەها لەلایەکی ترەوە،دان پێدانانێکی بەکۆمەڵی ڕاستەوخۆ بووبە ب▯ یاری ژمارە ٢٩١٨ کە کۆمەڵەی گشتی لە نەتەوەیەکگرتووەکان دەریانکرد لە ١٤ تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٧٢،لەو بڕیارەدا دانیان نا بەوەدا کە بزووتنەوە ڕزگاری خوازی▯کان لە داگیرکاریەکانی برتوغالدا سیفەتی جەنگاوەرانیان هەیەو وەرگرتووە،شەرعیەتی تێکۆشانی چەکداریانە یان دژ بە داگیرکاریەکانی برتوغال هەیە.هەموو ئەو دان پێدانانە ئەتوانرا لەڕابردوودا لەلایەن تێکۆشانە چەکداریەکانی کوردەوە بەتایبەت لەدوای ساڵەکانی شەستی سەدەی بیستەوە،ئەگەرچی دەوڵەتی عێراق لە کۆمەڵەی دەوڵەتانی بێ لایەن بوو،ئەتوانرا ئەو دەوڵەتە ڕووبەڕووی ڕەخنەو ناڕەزایەتی دەوڵەتانی ئەو کۆمەڵەیە بکرایەتەوە.
هەروەها ئەتوانرا ئەو چەکدارانە بکرایەتە چەکی سیاسی و بەدەستەوەیان بگرتایە،سیاسیەکانی ناو ئەو هێزە چەکداریانە، بەشێکی گەورەی هەوڵ و خەباتیان لەپاڵ بزووتنەوە چەکداریەکانی لە پێناوی بە یاسایی کردنیدا ببوایەو شەرعیەتی نێودەوڵەتی وەربگرتایەو ببوایەتە هۆیەک بۆ جێ بەجێ کردن و دامەزراندنی سەربەخۆیی و دروستکردنی دەوڵەتی نیشتیمانی کوردستان بەدەست بهاتایە.

ئەمانە دەکرا هەموویان لە چوارچێوەی سیاسەت و بەرنامەیەکی بە پلانکراودا بەرجەست□ ببوایە و لە خەبات و تێکۆشانیاندا ئەو مافەیان بەدەسته□نایە. هەڵبەت ئەمە وایە ئاسان نی یەو کاری شەو و ڕۆژێک نیە بەڵکو پێوویستی بە پەیوەندی کردن و پێشکەشکردنی ڕووبەڕوو بوونەوەی جۆری چەوسانەوەو داگیرکاریەکانەو هەروەها شێوەی بەکارهێنانی سەربازییانەی داگیرکاریەکان و بەکارهێنانی هەندێک لە بۆمبی قەدەغەکراوی نێودەوڵەتی وەک بۆمبی فسفۆڕی و ناپاڵم و جۆرەکانی بۆمبی کیمیاوی،ڕووبەڕوو بوونەوەیان لە جەنگی ناوخۆداو دەکراڕوونکردنەوەیان بۆ ئەو هێزە نێودەوڵەتیانە بکردایە لەڕێگەی لێکۆڵینەوەی مەیدانی و سیاسی لە جەنگەکانیاندا،کە چۆن هەوڵی قڕکردن و لەناوبردن دەدەن بە ڕاگواستنی دێهاتیەکان و کۆکردنەوەو چاوەدێریکردنیان لە ڕووبەرێکی زەوی دیاریکراوی بەرتەسکدا.

هەموو ئەو ڕەوشەی ڕابردوو دەتوانرا سوودیان لێ وەربگیرانایەو ئیرادەیەکی تۆکمەی سیاسی و پێداگریەکی ڕوون و ئاشکرای یاسایی و سیاسی و سەربازی بۆ بەڕێکبخرایە دەبوونە بنەمای دامەزراندن و بەدەستهێنانی دەوڵەتی کوردستان.ئەمانە هەرهەمووی لە ڕابردوودا نەکران،واتە لەو سێ بەشەی کەلە پێشتردا ڕوونکردنەوەیانم لەسەرداوە لەدەست چوون، بەڵام هەر ئیرادەی مرۆڤی کورد بنەمایە لە دامەزراندنی دەوڵەتی کوردیدا.
لە ئێستادا بەشێوەیەکی ڕێکخراو و بەرنامە لە بەرامبەر داگیرکەرەکانداو لە ڕابردوودا نەکرا.هێشتا لایەنی ترهەیە بۆ ئەوەی کە هێزی کۆمەڵایەتی و سیاسی و نەتەوەیی خۆت لەڕووی یاساییەوە نیشان بدەیت.ئەمەش دوو لایەن و بەشی ترەکە دێمە سەرباسکردنیان و کورتەیەکی لەبارەوە باس دەکەم.

....

س.دان نان بە ئومەدا (الآمة):-

ئەم جۆرەیان لەدان نان بە ئومەدا لەسەردەمی جەنگی جیهانی یەکەمدا دەرکەوت لەپێناوی دروستکردنی دەوڵەتانی وەک چیکۆسلۆڤاکیا،پۆڵۆنیا،یوگسلافیا.بەهەرحاڵ ئەمەش ئەگەر بەهەر شێوەیەک کرا بێت و سەرچاوەی دروستکردنی دەوڵەت بووبێت بۆ یۆنان،ئەوا کوردیش وەکو هەموو ئەو نەتەوانە خاوەنی زۆرترین بنەماوپایەی نەتەوەیی خۆیەتی هەر لەڕووی مێژوویی و کەلتوری و ڕۆشنبیری و زمان و سروشتی ژیان و جوغرافیایی خۆیەوە وەک ئەوەی کە هەموو نەتەوەیەکی تربوونیان هەیە.

ئەمە بێجگە لەوەی کە ھەموو ئەو کارە ساتانەی کە بەسەریدا ھاتووە، وەک نەتەوەیەک لە ئەنجامی سیاسەتی ئیمپریالیستیانەو□ بووەو بە بەردەوامی پاکتاوی کراوەو ڕووبەڕووی کراوەتەوە، دەتوانراو دەتوانرێت بکرێتە چەکی سیاسی و کۆمەڵایەتی لە دادگا نێودەوڵەتیەکاندا بەکار بھێنرێت، ھەروەکو ئەوەی کە جوولەکە ھۆلۆکۆستی کردە چەک ولە پێناوی دەوڵەتدا بەکاریھێناو ئەو کوشت و کوشتارەی کەلە ب□س□ن□و ھەرسک دەکران و کوشتنی ملیۆنان لە ڕووەندادا دەکرا بووە ھۆی دامەزراندنی دەوڵەت و جیاکردنەوەیان لە ئەوانی تر.

قوربانیەکانی کوردیش لە کوردستاندا لەو کوشت و کوشتارەو جینۆسایدانە ک□م□ترنیە کەلە ناوچە جیاجیاکانی جیھاندا بەنەتەوەکانی ترکراوە. کورد لە ڕاگواستنی گوندەکان و ئەنفالکردنی بەرزانیەکان و ھەروەھا کیمیابارانی ھەڵەبجەو گوندنشین و گوندەکانی کوردستانی کردووەو دواتریش ئەنفالکردنی خەڵکەکەی و زینەبەچاڵکردنی منداڵ و گەنج و پیر و نێرومێی کوردی کردووە بەشێوەیەک لە شێوەکانی جینۆسایدکردنیان وەکو ھەموو جینۆسایدکردنێکی تری کەلە مێژوودا کراوە لەسەر زەمینی جیھان.

ھەروەھا ئەم بارە ناھەموارەی کە مرۆڤی کوردی تێدا ژیاوە، لە زۆرترین خاڵ و ماد□□کانی جاڕنامەی گەردوونی مافی مرۆڤ قەدەغەکراون و بەبەندو خاڵی تر پارێزگاریان لێکراوەو کوردیش ئەتوانێت لەلایەک جاڕنامەی گەردوونی مافی مرۆڤ بکاتە چەکی دەستی و لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی بتوانێت دەوڵەتی کوردستانی بەدەستبھێنێت چونکە زۆرێک لەو ماد□□و بڕوایانەی کەلەو جاڕنامەیەدا ھەیە پارێزگاری لەمافی مرۆڤ و ئازادانە ھەڵبژاردنی ژیانی سەربەخۆیی خۆیەو مافی چارەنوسیشیان خۆیان دەستنیشانی بکەن.

ئەمانە ھەموو دەکرا بکرانایەتە چەکی گەیاندنی ئەو ماڵوێرانی و جینۆسایدانە بە دادگای لاھای جائەگەر لایەنی بەرامبەر و دووژ□م ئامادەش نەبوایە. ئەمانە نەکراون ھەتا ئێستاش ھەلومەرجی خۆی ھەیەو(مصداقیة)ڕەوابوونی دامەزراندنی و دروستکردنی دەوڵەتێک بۆ ئەو نەتەوەیەی لەدەست نەداوەو ئەتوانرێت کاروچالاکی سیاسی و مرۆیی زۆر گەورەی بۆ بەڕێبخرێت و ئەنجام بدرێت لەسەر ئاستی سیاسەت و گۆڕەپانی نێودەوڵەتی. ئەتوانێت ھێزو بڕواو لایەنی جۆراوجۆری بۆ کۆبکرێتەو□ و لەخ□ بگرێت.

ئێستا ھەوڵێکی کەم تا زۆرێک ھەیە کەلەلایەن ھەندێک چالاکوانەوە بەڕێوەدەچێت. ھێشتا ھەوڵێکی گەورە نیە بۆ بەجینۆساید ناساندنی

هەموو ئەو کوشت و کوشتارە، ناساندنی گرنگی لەسەر ئاستێکی فراوانی جیهانی و دەتوانێت زۆرترین بەوا بۆ دامەزراندنی دەوڵەت بۆ ئەو گەلە بخاتە ناو بیری دەوڵەتانی جیهانەوە.

ئەگەر ئەمە لەسەر ئاستی هەرچوار پارچەکەی کوردستان جێ بەجێ نەکرێت، بۆ هەرێم لە ئاستی نێودەوڵەتیدا ئەو پرسە بباتە پێشەوەو هەنگاوێکی گەورە ببڕێت لە پێناوی دروستکردنی دەوڵەتدا.جولەکە ئەگەرچی پەرش و بڵاوبوون و بەسەر زۆرترین ناوچەدا دابەش ببوون لە جیهاندا، بەڵام لەڕێگەی گەیاندنی جینۆسایدی جولەکە لە هۆلۆکۆست بە نەتەوە یەکگرتووەکان و پەیداکردنی پشتیوانی نێودەوڵەتی بۆی، بەجگە لەوەی هەندێک دەوڵەتی گەورەی ئەو سەردەمە لە پشتیانەوە بوون، بەڵام ئیرادەی سیاسیەکانیان و خەڵکی دەوڵەمەندو هاووڵاتی ئاسایی جوولەکە هەموویان بەیەک دەنگ و بەهاوکاری و هاوپشتی و بە ئیرادەیەکی پۆڵاینی هەموو لایەنەکانیان توانیان سەربەخۆیی دەوڵەت بیسەپێنن بەسەر واقعی نێودەوڵەتیدا.

دەوڵەمەندەکانی جوولەکە پارەیان کۆدەکردەوەو سەرفیان دەکرد تابتوانن ئەو ئاوات و ئامانجانەی خۆیان بەدەست بهێنن. بەڵام کەلای سیاسیەکانی دەسەڵات پارەی لەوەردەگیرێت،وەک دوکانێکی بازرگانی مامەڵەدەکرێت و لە پێناوی حیزبایەتیدا بەگەڕ دەخرێت.لەبەر ئەوە پێوویستە ئەو هێزە سەربازییەی کە حیزبەکان هەیانە لە هێزێکی سەربازی یەکخراوی نیشتیمانی بۆ ئینتیمایی حیزبی و هەروەها ئەو سەرمایەیەی کەلە هەرێمدا هەیە هەرهەمووی بەگەڕ بخرێت لە پێناوی جاڕدان و دامەزراندنی دەوڵەتی نیشتیمانی کوردستان،لە تەواوی سنووری باشووری کوردستان.

....

هـ.دان نان بە حکومەتدا:-

دان نان بە حکومەتدا،واتە دان پێدانان بە دامەزراندن و پێکهێنانی حکومەتێکی نوێ بەڕێگەی یاسایی یاخود نایاسایی یان بەهێزی توندوتیژی و هێزەوە بێت،ئیتر ناوی دەنرێت کودەتا یان شۆڕش.لە هەموو ئەو هەلومەرجانەو ئاریشانەی کە حکومەتی تێدا پێک دەهێنرێت.دان پێدانان بەو دەسەڵاتدارییە نوێیە لەلایەن دەوڵەتانەوە ئەرکێکی پێویستیە هەتا بەردەوامی دروستبکات لە پەیوەندیەکانی نێوان ئەو دەوڵەتانەی کە گۆڕانکاری تێدا ڕوویداوەو ئەو دەوڵەتانەی کەداندەنێن پیایاندا.ئێمە لە ڕووی یاسای نێودەوڵەتیەوە.

کاتێک باشتر ئەرک و فرمانەکانی حکومەتی تازەو دەوڵەتەکەی دەواتە ڕوو، بەڵام ئەگەر ئەوەش نەبێت ئەوا کاریگەری لەسەر کەسایەتی نێودەوڵەتی حکومەت و دەوڵەتی نوێ ناکات،لە ئەندامەتی لە کۆمەڵەی نێودەوڵەتیدا. لە بەرئەوەی کێشە ناوخۆییەکان لە زۆرترین حاڵەتیدا ناتوانێت کاریگەری لەسەر سیاسەتی ووڵاتانی دەرەوەی ئەو حکومەتە نوێیانەو دەوڵەتەکەی دروستبکات. تەنها لەوکاتانەدا نەبێت کە سەروەری ووڵاتەک لەلایەن ووڵاتەکی ترەوە پێشێل دەکرێت و دەبێتە هۆی پشێوی لەسەر گۆڕەپانی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی لە ناوچەیەکی دیاریکراو یان هەموو جیهان.

لە بەرئەوەی زۆرترین بڕیارەکانی ئەنجومەنی ئاسایش(مجلس أمن)زیاتر لەسەر ئەو کێشە نێودەوڵەتیانە بڕیار دەردەکەن و کۆبوونەوەیەکی نێودەوڵەتی بە بەگژە دەخەن. بەڵام هەر کردەوەیەک کە هاووڵاتیانی هەرێم لە عێراقدا پێی هەڵسن بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی نیشتیمانی کوردستانیشەوە نەبووەو نابێتە هۆی پشێوییەکی جیهانی.چونکە کوردستان بەهۆی زۆری میتاڵ و کانزاکانی و هەروەها نەوت و سەرچاوە سروشتیەکانی تری، ئەگەر نەبێتە لایەنەکی پۆزەتیڤی بۆ سیاسەتی ئابوری و سیاسی جیهان نابێتە لایەنەکی نەگەتیڤی کاریگەر لەسەر ئەجنداو ئابوری جیهان.

واتە هەموو ئەو کردانە لەسەر ئەوە بەندە کە چەند ئەندامانی ئەو کۆمەڵگەیە پێداگیری لەسەر دروستکردن و دامەزراندنی دەوڵەتی نوێ دەکات، فاکتەری دەرەکی ناتوانێت ئەو ئەرکە جێبەجێ بکات لە دامەزراندن و دژایەتی کردنیشیدا،ئەگەر بکرێتیش ناتوانێت بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ ئەو پشێویە دروستبکات و ڕێگربێت لەبەردەم دامەزراندنی دەوڵەتی کوردیدا،ئەگەر ئیرادەی پۆڵاینی جەماوەری خەڵکی هەبێت.
لەلایەکی تریشەوە لەناوخۆدا گرنگە کە چەندە حکومەت و دەوڵەتەکەی کە تازە دادەمەزرێت ئەندامانی کۆمەڵگەکەی خۆی دڵ خۆش و پەیوەستدەکات بە کۆمەڵگەکەیەوە و ئازادی و نان و خۆشگوزەرانیان بۆ فەراهەم دەکات.دادپەروەری و دامەزراندی دامەزراوەکانی دەوڵەتی و سیاسەتەانیەکی دروست و گرنگ بە کۆمەڵگای کوردی گرنگی خۆی هەیەو هەیکیشە بۆ پارێزگاری کردن و مانەوەی دەوڵەتی نوێ.

بەڵام ئەوەی دەیبینین لە هەرێمی کوردستاندا حوکمڕانیکردنی خێزانیانەو دەسەڵاتدارێتی خێزانیە،ئەوەندە بەڕێوەبردنی دامەزراوەکانی(مۆسسات)حکومەت و دەوڵەتدارێتی نیە،ئەمانە دەسەڵاتدارن لەژێرناوی حکومەتدا،بەڵام حکومەتدارو

حکومەتکارنین.ئەوەندەی پارێزگاری لە دەسەڵاتی بنەماڵەکانیان دەکەن و هێزێکی زۆری مرۆیی و ماددی بەدوادەخەن و خەرجی دەکەن.
هاوبەش و هاوکاری هەموو هێزە کۆمەڵایەتیەکان لەدەسەڵات و حکومەتداریدا پیادەناکەن کە گرنگی ئاسایشی نیشتیمانی هەیەو دەتوانێت پەرە بەو ئاسایشە بدات لەسەر بنەمای خزمەتکردن بە هاووڵاتیان و هەروەها بە حکومەت.
چونکە دەبێت حکومەت بەشێکی گەورەبێت لە جەماوەرو جەماوەریش بەشێکی گەورەبێت لە حکومەت.ئەمەش دەبێتە سەرچاوەی گرنگیدان و جێگای متمانەی نێودەوڵەتی بەدەستهێنانی بڕوای گشتی نێودەوڵەتی و دان پێدانانیان بۆی.
واتە دەبێت وەپێویستەو مەرجیشە کە دان پێدانان بە حکومەت و دەوڵەتی نوێدا ئەوە بسەلمێنێت کە بەکردەوە دەسەڵاتی هەبێت بەسەر ئیدارەکردنی دەوڵەتداو وەلەتوانایدابێت کە پابەندی هەبێت و هەڵبسێت بەکردەی نێودەوڵەتی.

دەبێت حکومەت بەئەوەی نێودەوڵەتی باوەڕپێکراو بێت،هەموو دیبلۆماتکارەکانی و باڵیۆز ئەگەر هەبێت و نوێنەرەکانی حکومەتەکەی لەبڕوای حیزبی و پابەندی حیزبی دووربکەوێتەوە و پەیوەندی نێودەوڵەتی لەگەڵ حکومەتەکەیدا بنیات بنێت و،بەناوی حیزب و حیزبایەتیەوە نوێنەرەکان کاروفرمانی خۆی بەپێی سیاسەت و ئەجندای حیزبەکەی جێ بەجێ نەکات.کاروفرمانی جێ بەجێ کراوی حکومەت ودەوڵەتانی تر بەئەنجام بگەیەنێت کەدەبنەهۆی چوونە پێشەوەو زیاتر باوەڕپێکراوی لەسەر گۆڕەپانی سیاسی سیاسەتی نێودەوڵەتی.
لە ئەستادا هەرێم ئەتوانێت ئەو ئەرکە جێ بە جێ بکات،ئەگەر سیاسەتێانیەکی دروست و بە بەرنامەی نێودەوڵەتی ئەنجامبدات،بەمەرجێک نوێنەرەکانی بە ئاڕاستەیەکی حیزبیانە شەقاو هەڵنەهێنن.بەڵکو دەبێت واز لە هەموو ئەوجۆرە ئاڕاستکردنە بهێنێت و،بەپێی پێوەرە نێودەوڵەتیەکان کاروفرمانی خۆی لە پەیوەندیە نێودەوڵەتیەکان بە پێی یاسا نێودەوڵەتیەکان ئەنجامبدات.هەروەها دەبێت لە هەموو پەیوەندیەکانداو لە پرۆتۆکۆڵەکان و پەیوەندیە بازرگانیەکان و ئەگەر معاهدەش هەبوو،گرنگە زمانی خۆی بەکاربهێنێت کاتێک کە زمانێکی ڕەسمی یان لە زمانەکەشیدا دیالێکتیکی فۆرمی خۆی هەبێت.

هەرێم هەتا ئەستا یەک زمانی ڕەسمی گفتوگۆکردن و نوسینی پرۆتۆکۆڵ لە دامەزراندنی پەیوەندیەکانیدا نیە لەگەڵ دەرەوەی خۆی.لەبەرئەوەی هەر پرۆتۆکۆڵێک ودامەزراندنی و پەیوەندیکردن و

معاهدات نوسینەوەی بە هەردوو زمانی دوو ووڵات یان چەند ووڵاتێک، نوسینەوەیان بەو زمانانە لە قانونی نێودەوڵەتیدا گرنگەو وە بە کورد زۆرگرنگە چونکە دەبێتە بەشێک لەدان پێدانانی ناڕاستەوخۆیانەیە(ضمني)یە، هەروەها بەشێکی گەورەی ناساندنی ئەوزمانەیەولەکایەی نێودەوڵەتیدا بە نەتەوەی هەڵگری هەمان زمان. هەروەها ئەگەر لە پەیوەندی گرتنیان لەگەڵ دەوڵەتانی تردا، هەردوولا ڕازیان لەسەربێت و بیانەوێت زیاتر فەرمی بێت و هەرکاتێک بیانەوێت شیکاری و لێکۆڵینەوەی لەسەربکەن ئەوا دەتوانن لەشوێنی دەسیەکانی (UN)دا هەڵیانبگرن. ئەمەش هەربەخۆی بەشێک لە دانپێدانان دەبێت و، ئەگەر کێشەشی لەسەربوو ئەوا حکومەتی هەرێم ئەگەر هەبێت ئەتوانێت سکاڵا لەسەر جێ بەجێ نەکردنی لەلایەن دەوڵەتی دووەمەوە لە دادگای نێودەوڵەتی لەسەر تۆماربکات. ئەم پەیوەندی گرتنە لەسەر ئاستی تاکە کەسی نابێت و زۆرگرنگی نیە، بەڵام بە حکومەتی هەرێم ئەتوانێت ئەوە جێ بەجێ بکات بەپێی ئەوەی کەلەچوارچێوەی پەیوەندی و یاسایی نێودەوڵەتیدا ڕێگا پێدراوە.

هەتا ئێستا نازانین حکومەتی هەرێم چ زمانێک بەکار دەهێنێت،یان لەزمانی کوردیدا چ فۆنەتیکێک و بە چ دیالێکتیکێک ئاخاوتن دەکات لەگەڵ دەرەوەی خۆی. لەبەر ئەوەی هەتا ئێستا لە حکومەتی یان دەسەڵاتی هەرێمدا یەک زمانی ڕەسمی یان فۆنەتیکێکی کوردی فەرمی زمانی گفتوگۆکردن و نوسین و خوێندنەوە نیە، هەتا لەدەستوری عێراقیشدا هاتووە کە زمانی کوردی وەک زمانی عەرەبی زمانی فەرمی ووڵاتە، بەڵام لە پەرلەمان و حکومەتی عێراقدا لەلایەن ئەندامانیەوە ئاخاوتنی پێناکرێت. ئەمانە هەرەهەموویان لەناوخۆی هەرێمداو هەروەها لە عێراقیشدا دەبێتە مەترسی لەبەریەک هەڵوەشانەوەی کۆمەڵەی کوردی لە هەرێمی کوردستانداو، هەرکاتێک بێت ئەگەر چارەسەرنەکرێت وەک بۆرمیلێک باروت وایەو تەقینەوەی لە هەرکاتێکدا دەبێتە پارچەپارچەکردنی هەرێم.

دەبێت ئەوە باش بزانین ئەگەر لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی بمانەوێت کارێک ئەنجام بدەین بۆ ئاڕاستەی دروستکردنی دەوڵەتی نیشتیمانی کوردستان، ئەوا ئەوانەی کەلە پێشەوە باسمکردن هەرەهەموویان گرنگیان هەیە کە حکومەتی هەرێمی کوردستان پەیوەستبێت پێیانەوە بە کردەوەیی جێ بەجێی بکات لە حوکمڕانیدا. لەبەرئەوەی کەئەوەی لە هەرێم دەگوزەرێت، دەسەڵاتی بنەماڵەو ناوچەگەرێتی یەو، ئیتر ئەوەی کە دەبێتە هۆی کۆکردنەوەی پێکهاتەکانی نەتەوەی کورد گرنگ و جێی بایەخ دانیان نیە. ئەگینا دەبوایە ئەوانەیان جێ بەجێ

بکردایە،کەلەسەرەوە باسم کردوون.لەبەرئەوەی ئەم حاڵەتانەش بەدان پێدانان هەشتا (مصداقية)ڕەوایەتی کارەکتەربوونی خۆی لەدەستنەداوە لەسەر ئاستی گۆڕەپانی سیاسەتی نێودەوڵەتی.
دامەزراندن و پێکهێنانی دەوڵەتی نیشتیمانی کوردستان کرۆکی سیاسەتکردنە،خواست و پێویستی هەموو هاووڵاتیەکی کوردە لە هەرێم و بەشەکانی تری کوردستان.ئەو نیشتیمانەی کە هەندێک نەتەوەو ئاینزاو مەزهەبی جیاجیای تێدا دەژی، دەبێت هەموو ئەو ئەندامانەی کۆمەڵگەی نیشتیمانی کوردستان بە کوردیشەوە،وەک یەک تێیدا بژین و هاوماف و یەکسان و هاوئەرک بن لە بەرامبەر دەوڵەتی نیشتیمانی کوردستاندا.

نەجمەدین فارس حسن
٢١/٣/٢٠١٣
....

پەراوێز:
(١-٢) وەرگیراوە لە کتێبی: {فيليب روبنس: تركيا و الشرق الآوسط، مكتبة مدبولي، الطبعة العربية الاولى ١٩٩٣، الناشرء دارقرطبة للنشر والتوثيق والأبحاث، ترجمة(ميخائيل نجم خوري)}
(٣-٤) بۆ ئەم بەشەو پێنج لایەنەکەی کە تێیدا باسم کردوون هەرهەموویان سوودێکی زۆرم لە کتێبی: { الدكتور عصام العطية، القانون الدولي العام، المكتبة القانونية: (بغداد-شارع المتنبي، الطبعة الثالثة) ٢٠١٠ ، الشركة العاتك لصناعة الكتاب.القاهيرة.}